

Пушкар Т.М.

Сутність та зміст міжособистісної взаємодії у професійній підготовці вчителя філологічної спеціальності

*Пушкар Тетяна Миколаївна
викладач, Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

Анотація. У статті розкрито зміст професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій. Визначено провідні характеристики міжособистісної взаємодії майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій. Обґрунтовано провідні концептуальні ідеї міжособистісної взаємодії учасників процесу професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Окреслено специфіку поняття міжособистісної взаємодії у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна майстерність, міжособистісна взаємодія, вчитель-філолог, комунікативні технології.

Актуальність дослідження та постановка його завдань. Проблема формування професійної майстерності вчителя-філолога розкривається у науковому доробку Є. Барбіної, Ф. Гоноболіна, І. Зимньої, Н. Кузьміної, З. Курлянд, В. Сластьоніна, А. Щербакова та ін. Зауважимо, однак, що підготовка учителя філологічної спеціальності до міжособистісної взаємодії має свою специфіку, зумовлену умовами майбутньої педагогічної діяльності у комунікативному полі загальноосвітнього навчального закладу, а також тим, що вчитель-філолог на підставі отриманого ним рівня професійної готовності має розвивати комунікативні знання, вміння й навички у своїх учнів.

Мета статті полягає у розкритті змісту професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій. Означена мета передбачає виконання таких завдань дослідження: окреслення специфіки поняття міжособистісної взаємодії у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів; визначення провідних характеристик міжособистісної взаємодії майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій; обґрунтування провідних концептуальних ідей міжособистісної взаємодії учасників процесу професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Сутнісні характеристики поняття міжособистісної взаємодії, насамперед, варто співвіднести з поняттям "взаємодія", яке має міждисциплінарний характер. Так у філософії поняття взаємодії розглядається як форма існування і руху матерії, при чому відбуваються зміни в її стані [9].

Виходячи з аналізу літератури, вважаємо за необхідне сформулювати висновок про розгляд науковцями категорії взаємодії з кількох точок зору: вплив різних об'єктів один на одного; форма існування і руху; система; особистісний контакт; спільна діяльність; стратегія.

Категорія міжособистісної взаємодії має міждисциплінарний характер і розглядається у філософії, соціології, психології, педагогіці та інших гуманітарних науках. Так, з точки зору філософії переважна увага звертається на поняття взаємодії як універсальне; взаємодія тлумачиться як взаємозалежний обмін діями, спрямований на реалізацію завдань спільної діяльності [3]. З точки зору психології у процесі міжособистісної взаємодії реалізуються різні види психологічного впливу учасників взаємодії, які можуть виражатися у формі комунікацій – переконання, зараження, навіювання, наслідування [11]. Л. Дмитрієва тлумачить взаємодію як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів/об'єктів один на одного, який породжує їх взаємну зумовленість і зв'язок [8, с. 86].

Аналізуючи проблему міжособистісної взаємодії, вчені виділяють два основні її типи: 1) конструктивну взаємодію, тобто взаємодію, яка сприяє спільній діяльності; 2) деструктивну взаємодію, тобто таку, яка заважає спільній діяльності. Отже, означена типологія підкреслює діяльнісний характер категорії взаємодії [12].

На особливу увагу у зв'язку з окресленням категорії взаємодії заслуговує поняття *педагогічної взаємодії*, яке тлумачиться дослідниками (Е.Бурова, Л.Дмитрієва, І. Зимня, І. Дичківська, О. Рудницька, Н. Цалик та ін.) як безпосередня організація спільних дій (взаємозумовлених, педагогічно доцільних, конструктивних і узгоджених) у процесі досягнення загальної мети – розвитку особистості майбутнього фахівця шляхом накопичення його власного соціально-професійного досвіду. Важливим аспектом педагогічної взаємодії є особистісний, що наближає категорії "міжособистісна взаємодія" і "педагогічна взаємодія" одна до одної. Так, особистісна

сторона педагогічної взаємодії пов'язується науковцями (Г. М. Андреева, Л. Орбан-Лембрик та ін.) [1,15] з процесом передачі педагогом своєї індивідуальності учням/студентам, при чому в останніх формується потреба реалізувати власну особистісну специфіку і розвинути її.

У психологічній та педагогічній науці взаємодія окреслюється на засадах міжособистісного впливу, як це представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Тлумачення поняття взаємодії у психологічній та педагогічній науці

№	Автор	Окреслення поняття взаємодії
1	Р. Готтданкер [7]	Взаємодія розглядається ученим як кількісний результат співвідношення дії кількох змінних, виділений у факторному експерименті. Обчислюється як різниця між відмінностями значень залежної змінної, отриманих при рівних умовах дії інших змінних і представляється у вигляді графіка.
2	Л. Карпенко [17, с.112]	Процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів\суб'єктів один на одного у вигляді інтегруючого фактора, що сприяє утворенню структур; при цьому специфіка взаємодії полягає у її причинній зумовленості. Л. Карпенко пише, що за умови утворення в процесі взаємодії суперечності вона виступає джерелом саморуху і саморозвитку структур.
3	А. Анцупов, А. Шипілов [2, с. 86].	Сукупність процесів впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємозумовленість та взаємоперехід. Взаємодія має об'єктивний універсальний характер, виступає інтегруючим чинником, за допомогою якого відбувається об'єднання частин в окрему цілісність. Саме за допомогою взаємодії визначається сутність причинно-наслідкових зв'язків. Окремим видом взаємодії є конфлікт.
4	Майерс Д. [13]	Взаємодія – це взаємозв'язок, при якому виникає залежність одного чинника (наприклад, біологічного) від іншого (наприклад, чинника оточуючого середовища).
5	Ребер А. [14, с.98]	Взаємодія – це взаємний вплив, у соціальному відношенні – стимул з боку одного на поведінку іншого учасника взаємодії.
6	Годен Ж. [6, с.47]	Розглядає взаємодію як взаємовплив двох несвідомих.
7	Л. Русинова [16, с.30]	Дослідниця розглядає поняття педагогічної взаємодії як різновиду особистісного контакту вихователя і вихованців, який може бути випадковим чи запланованим, приватним чи публічним, тривалим чи короткотерміновим, вербальним чи невербальним; водночас результатом взаємодії мають стати взаємні зміни в поведінці, діяльності, відношеннях і установках. Л. Русинова виділяє особливі види педагогічної взаємодії – 1) співробітництво, як спосіб досягнення взаємної згоди і солідарності в окресленні цілей та шляхів їх досягнення, і 2) суперництво, як спосіб стимулювання\гальмування одних учасників взаємодії іншими.
8	М.О. Косолапов [10, с.14]	Особистісний чи міжособистісний вплив суб'єктів один на одного, що породжує їх взаємну психічну зумовленість і зв'язок.

У зв'язку з поняттям міжособистісної взаємодії специфічно постає проблема комунікативного дискурсу в навчальному процесі педагогічного ВНЗ. Як свідчать дослідження А. Габідуліної [4], на сьогодні комунікативні ситуації, які виникають у навчальному процесі філологічних спеціальностей, не мають чіткої типології і потребують моделювання в когнітивному, комунікативному, прагматичному й соціальному аспектах; науковець відзначає розмитість "змістово-структурних, комунікативно-прагматичних і власне мовних характеристик текстів, що функціонують у типовій для цієї сфери комунікативній ситуації" [4, с.2.]. Автор розглядає зв'язок понять дискурсу і взаємодії у площині відповідної поведінки – акустичної (гучність і висота тону, інтонація, паузи тощо), кінетичної (жести, міміка, поза), просторової (проксемічної – використання простору як знаку в комунікативній взаємодії) [4, с.5]. Важливим вважаємо висновок науковця стосовно того, що навчально-педагогічний дискурс "постає як соціально детермінований тип спілкування, відповідно, мовленнєва діяльність учителя – це спосіб, навчальний текст – форма (зовнішнє вираження мовленнєвого спілкування в мовному коді), а мова навчальної терміносфери – засіб, знаряддя здійснення навчально-мовленнєвої діяльності" [5, с.243].

Специфіка аналізу міжособистісної взаємодії у межах нашого дослідження полягає у тому, що ми розглядаємо її в комунікативному контексті, тобто змістово і сутнісно пов'язуємо з комунікаціями у процесі професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Зазначимо, що **міжособистісна взаємодія в процесі професійної підготовки вчителя-філолога** може розглядатися як взаємовплив учасників освітнього процесу вищого навчального закладу, який може бути випадковим чи запланованим, приватним чи публічним, тривалим чи короткотерміновим, вербальним чи невербальним; водночас результатом міжособистісної взаємодії мають стати взаємні зміни в поведінці, діяльності, відношеннях і установах учасників освітнього процесу у професійній підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій.

Американські психологи Дж. Тібо та Г. Келлі окремим видом міжособистісної взаємодії вважають **діадичну**, яка характеризується тим, що:

- взаємодія відбувається в діаді (двоє учасників);
- обмін поведінковими реакціями відбувається в межах конкретної ситуації;
- оцінка учасниками взаємодії відбувається з огляду на знак і значущість результату, отриманого у вигляді суми винагород і втрат [15].

Отже, аналіз міжособистісної взаємодії учасників процесу професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей дозволяє зробити висновок про те, що педагог і студенти вступають в означеному процесі в певні види міжособистісного співробітництва, яке дозволяє встановлювати нормативні та особистісні контакти, здійснювати координацію діяльності всіх учасників освітнього процесу. *Провідними концептуальними ідеями* міжособистісної взаємодії учасників професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей, на нашу думку, є такі:

1. Міжособистісна взаємодія викладачів і студентів у процесі професійної підготовки – найбільш ефективний шлях до розкриття творчого потенціалу студентів й оптимізації взаємин у середовищі ВНЗ.

2. Найбільш ефективним видом міжособистісної взаємодії є співробітництво викладачів і студентів як система розвивальних і розвиваючих відносин.

3. Специфіка міжособистісної взаємодії у професійній підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей полягає у можливості використання комунікативної взаємодії як взаємодії співробітництва, та у можливості використання комунікативних технологій як технологій взаємодії.

4. Міжособистісна взаємодія у процесі професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей прямо пов'язана зі змістом їх професійної підготовки.

5. Зміст професійної підготовки визначає провідні характеристики комунікативного простору професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Здійснений аналіз міжособистісної взаємодії у професійній підготовці учителів філологічних спеціальностей дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Міжособистісна взаємодія у професійній підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей відіграє роль як методологічної основи цього процесу, так і технологічної.

2. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до *міжособистісної* взаємодії здійснюється у вигляді реалізації *педагогічної* взаємодії у навчально-виховному процесі ВНЗ.

3. Комунікативні технології відіграють підпорядковану (інструментальну) роль у процесі підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії і забезпечують створення, розвиток і збереження комунікативного простору професійної підготовки означених фахівців.

Перспектива подальших досліджень полягає, на нашу думку, у розкритті специфіки комунікативних технологій, що можуть застосовуватися з метою професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Андреева Г.М. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 375 с.
2. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / Анцупов А.Я., Шипилов А.И.. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 526 с.
3. Булах І. С. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів: Навчально-методичний посібник / Булах І. С., Долинська Л. В. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 114 с.

4. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова єдність : автореф. дис. ... докт. філологічних наук : 10.02.02 – російська мова / Алла Рашатівна Габідулліна. – К., 2009. – 43 с.
5. Габидулліна А.Р. Дискурсивная личность учителя-словесника / А. Р. Габидулліна // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. – Вип. XI: Лінгвістика і літературознавство. Ч. I. – К. – Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2006. – С. 242-249.
6. Годэн Ж. Новый гипноз: глоссарий, принципы и метод. Введение в эриксоновскую гипнотерапию / Жан Годэн [Пер. с франц. С. К. Чернетского]. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2003. – 298 с.
7. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента (термины) / Р. Готтсданкер. [Электронный ресурс]. – режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/798/word/vzaimodestvie>.
8. Дмитриева Л. Г. Диалогический подход к формированию психологической готовности будущего учителя к субъект-субъектному взаимодействию / Людмила Геннадьевна Дмитриева : дисс ... докт. психол. н. : 19.00.07 – педагогическая психология. – Самара, 2011. – 473 с.
9. Коноваленко В. О. Сутнісна характеристика поняття "педагогічна взаємодія" / В. О. Коноваленко // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. тр. / МОНМС України, МОНМС АРК, РВНЗ КГУ (м. Ялта); ред. О. В. Глузман [та ін.]. – Ялта : РВВ КГУ, 2000. – С. 49-53.
10. Косолапов Н. А. Теоретические исследования международных отношений / Н. А. Косолапов // МЭиМО. – 1998. – №2. – С.12-18.
11. Костюшко Ю. О. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту: дис. ... канд. пед. наук. – 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Юрій Олексійович Костюшко. – Житомир – 2005. – 192 с.
12. Лымарь Л. Особенности конструктивного взаимодействия в рамках взаимоотношений "врач-пациент" / Лымарь Леся Владимировна // Актуальные вопросы педагогики и психологии : Сб. тр. Междунар. Заоч. научно-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013. – С.124-129.
13. Майерс Дэвид Дж. Социальная психология. Интенсивный курс : Глоссарий по книге / Дэвид Дж. Майерс [Пер. З. Замчук.]. – СПб. : Питер, 2013. – 800 с.
14. Оксфордский толковый словарь по психологии / Под ред. А. Ребера : В 2-х тт. – Т.1. [Пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева]. – М. : Вече АСТ, 2003. – 592 с.
15. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник / Орбан-Лембрик Л. Е. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
16. Русинова Л. П. Педагогический словарь по темам : учебное пособие / Л. П. Русинова. – Сарепул, 2010. – 143 с.
17. Словарь / Под. ред. М.Ю. Кондратьева // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А.В. Петровского. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 176 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Andreeva G.M. Sotsyalnaia psihologija [Social psychology] / Andreeva G.M. — М.: Aspekt Press, 1999. – 375 s.
2. Antsupov A.Ya. Slovar konfliktologa [Dictionary of conflictologist] / Antsupov A. Ya., Shipilov A. I. – 2-e izd. – SPb. : Piter, 2006. – 526 s.
3. Bulah I. S. Psykholohichni aspekty mizhosobystisnoyi vzaiemodii vykladachiv i studentiv: Navchalno-metodychniy posibnyk [Psychological aspects of interpersonal interaction of teachers and students] / Bulah I. S., Dolynska L. V. – К.: NPU im. M. P. Drahomanova, 2002. – 114 s.
4. Habidullina A. R. Navchalno-pedahohichniy diskurs: katehoriialna struktura ta zhanrova yednist [Educational-pedagogical discourse: categorical structure and genre unity] : avtoref. dys. ... dokt. filolohichnykh nauk : 10.02.02 – rosiiska mova / Alla Rashativna Habidullina. – К., 2009. – 43 s.
5. Gabidullina A.R. Diskursivnaya lichnost uchitelya-slovesnika [Discursive personality of language and literature teacher] / A. R. Gabidullina // Aktualni problemy slovianskoi filolohii: Mizhvuz. zb. nauk. st. – Vyp. XI: Linhvistyka i literaturoznavstvo. Ch. I. – К. – Nizhyn: TOV "Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf", 2006. – S. 242-249.
6. Goden Zh. Noviy gipnoz: glossariy, printsipy i metody. Vvedeniye v eriksonovskuyu gipnoterapiyu [Introduction to Erickson's hypnotherapy] / Zhan Goden [Per. s frants. S. K. Chernetskogo]. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2003. – 298 с.

7. Gottsdanker R. Osnovi psihologicheskogo eksperimenta (terminy) / R. Gottsdanker. [Электронный ресурс] [Fundamentals of psychological experiment (terms)]. [Electronic resource] – rezhym dostupu : <http://vocabulary.ru/dictionary/798/word/vzaimodestvie>.
8. Dmitriyeva L.G. Dialogicheskii podhod k formirovaniyu psihologicheskoi gotovnosti budushchego uchitelya k subiekt-subyektnomu vzaimodestviyu [Dialogic approach to the formation of psychological readiness of the future teacher to subject-subject interaction] / Liudmila Gennadiyevna Dmitrieva : diss ... dokt.psihol.n. : 19.00.07 – pedagogicheskaya psihologiya. – Samara, 2011. – 473 s.
9. Konovalenko V.O. Sutnisna kharakterystyka poniattia "pedagogichna vzaiemodiia" [Essential characteristics of the concept "pedagogical interaction"] / V. O. Konovalenko // Problemy suchasnoi pedagogichnoi osvity : zb. tr. / MONMS Ukraïni, MONMS ARK, RVNZ KGU (m. Yalta); red. O. V. Hluzman [ta in.]. - Yalta : RVV KGU, 2000. – S. 49-53.
10. Kosolapov N.A. Teoreticheskiye issledovaniya mezhdunarodnyh otnosheniy [Theoretical study of international relations] / N. A. Kosolapov // МЕМО. – 1998. – №2. – S.12-18.
11. Kostyushko Yu. O. Pedagogichni umovy pidhotovky maibutnoho vchytelia do mizhosobystisnoi vzaiemodii v sytuatsii konflikty [Pedagogical conditions of future teacher preparation for interpersonal interaction in situations of conflict]: dys. ... kand. ped.nauk. – 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity / Yurii Oleksiiovich Kostyushko. – Житомир – 2005. – 192 s.
12. Lymar L. Osobennosti konstruktivnogo vzaimodestviia v ramkakh vzaimootnoshenii "vrach-patsient" [Features of constructive interaction within the interrelation "doctor-patient"] / Lymar Lesia Vladimirovna // Aktualnyie voprosy pedagogiki i psihologii : Sb. tr. Mezhdunar. Zaoch.nauchno-prakt. konf. – Novosibirsk: SibAK, 2013. – S.124-129.
13. Mayers Devid Dzh. Sotsialnaya psihologiya. Intensivnyy kurs [Social psychology. Intensive course]: Glossariy po knige / Devid Dzh. Mayers [Per. 3. Zamchuk.]. – SPb. : Piter, 2013. – 800 s.
14. Oksfordskiy tolkoviy slovar po psihologii [Oxford explanatory dictionary on psychology] / Pod red. A. Rebera : V 2-h tt. – T.1. [Per. s angl. E. Yu. Chebotaryova]. – M. : Veche AST, 2003. – 592 s.
15. Orban-Lembryk L.E. Sotsialna psykholohiia : posibnyk [Social psychology : tutorial] / Orban-Lembryk L.E. – K.: Akademvydav, 2003. – 448 s.
16. Rusinova L. P. Pedagogicheskii slovar po temam : uchebnoye posobiye [Pedagogical dictionary by topics : tutorial] / L. P. Rusinova. – Sarapul, 2010. – 143 s.
17. Slovar / Pod. red. M.Yu. Kondratieva // Psihologicheskii leksikon [Psychological lexicon]. Entsiklopedicheskii slovar v shesti tomah / Red.-sost. L.A. Karpenko. Pod obshch. red. A.V. Petrovskogo. – M.: PER SE, 2006. – 176 s.

Pushkar Tetiana Mykolayivna. Essence and content of interpersonal interaction in future philology teacher training

Abstract. The article reveals the content of future philology teachers to interpersonal interaction by means of communicative technologies. The paper determines key characteristics of interpersonal interaction of future philology teachers by means of communicative technologies. The article substantiates key conceptual ideas of interpersonal interaction of the participants of future philology teacher professional training. Specific concept of interpersonal interaction in future teachers of philology training is analyzed.

Key words: professional training, professional skills, interpersonal interaction, philology teacher, communicative technologies.

Пушкар Татьяна Николаевна. Сущность и содержание межличностного взаимодействия в профессиональной подготовке учителя филологической специальности.

Аннотация. В статье раскрыто содержание профессиональной подготовки будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий. Определены основные характеристики межличностного взаимодействия будущих учителей филологических специальностей средствами коммуникативных технологий. Обоснованы основные концептуальные идеи межличностного взаимодействия участников процесса профессиональной подготовки будущих учителей филологических специальностей. Определена специфика понятия межличностного взаимодействия в профессиональной подготовке будущих учителей-филологов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональное мастерство, межличностное взаимодействие, учитель-филолог, коммуникативные технологии.